

EMLÉKHELYEK

Két ferences kolostor a déli végeken

A középkori Magyarország déli határvidékén jelentős szerepet játszottak a Ferenc-rendi szerzetesek. 1316-ban 43 rendházuk volt az országban, s ebből tíz a Szerémség és Bácska térségében. Ezek a kolostorok a magyar rendtartomány szerémségi őrségéhez tartoztak. Közöttük Bács és Újlak rendháza volt a legjelentősebb, túléltek a török hódoltságot és napjainkban is működnek. A két kolostor alig 25 kilométerre van egymástól, a Duna, mint országhatár azonban ma elválasztja őket, Bács Szerbiához, Újlak Horvátországhoz tartozik.

Bács az egyik legrégebbi település a Délvidéken. Nevét magyar személynévből, valószínűleg első ispánjáról kapta. A Szent István által alapított Bács vármegye nyugaton és délen a Duna, keleten a Tisza folyóig terjedt, északi határa nagyjából a löszhátság meredek pereménél húzódott. Székhelye a mocsárral körülvett bácsi földvár lett. A kalocsai érsekség székhelyét Szent László helyezte át Kalocsáról Bácsra, 1090 körül székesegyházat épített és székeskáptalant alapított. A XII. században az érsekek döntően Bácsban tartózkodtak, s hol kalocsainak, hol bácsinak nevezték magukat. 1266-ban egy pápai irat említi először a „kalocsai és bácsi érsek” megnevezést. Az érsekség kétközpontúsága az egész középkorban megmaradt és úgy tűnik, mindvégig Bács lehetett a jelentősebb. Ennek oka termékenyebb földterületei és kedvezőbb fekvése lehetett. A település tehát jelentős szerepet töltött be a középkorban. A városban több templom is volt.

A ferences templom a legrégebb, ma is álló templom a Délvidéken. Építése a XII. században kezdődött, román stílusban. Ekkor épült a mai templom ötszög alakú szentélye, három boltszakaszos hajóval. A térség másik hasonló korú műemléke az aracsi templom, részleteiben is nagyon hasonlít hozzá. A bácsi templom apszisának kialakításában valószínűleg az aracsi volt a követendő példa. De míg Aracs a török kor után rom maradt, a bácsi templomot mindig újjáépítették. A ferences hagyományokat leíró XVIII. századi kolostori krónika szerint a templomot a Szent Sír kanonokrend építette, s azt 1169-ben fejezték be. Más történeti forrás azonban nem igazolta a rend létét Bácsban.

A tatárjárás során elpusztult templomot és kolostort az 1300-as évek elején a ferencesek kapták meg. A magyar rendtartomány az enyhébb irányzat, a konventuálisok életmódját követte. Bács szerepe a század második felétől válik jelentőssé. 1360-ban, 1378-ban és 1419-ben is itt tartották a magyar rendtartomány gyűléseit. A szerémi őrség kettéválásakor létrejött új kusztódiá központja Bács lett. Az 1370-es évekre tehető a templom gótikus átépítése. A ferences hagyományoknak megfelelően ekkor építették a szentély mellé az ötemeletes tornyot és a templom déli oldalán a kolostort. A templomot freskókkal díszítették, melynek néhány maradványa a szentélyben látható. A falképek teljes feltárása azonban várat magára. A XV. század közepén a konventuálisok a déli határvidékről lassan visszaszorultak, és átadták helyüket a rend szigorúbb, obszerváns ágának. 1451 után az újlaki kolostorból is ide telepednek át a barátok.

Ferences templom, Bács

A török hódoltság előtti évszázadban két híres ferences tartózkodott a kolostorban. Marchiai Jakab a régió pápai inkvizitoraként 1435 és 1444 közt élt itt. Kapisztrán János a török ellen gyülekező keresztes hadak vezetője 1456-ban többször is járt itt. A kolostor refektóriumában egy XVIII. századi olajfestmény emlékezik rá. Kezében keresztet tartva védekezik egy szablyát emelő török ellen. A mohácsi csatában Tomori Pál bács-kalocsa érsek, a magyar sereg fővezére holtan maradt a csataterlen. A Budáról hazatérő törökök a kolostort feldúlták, de a várat és a várost csak 1529-ben foglalták el. 1533-ban feljegyezték, hogy nincs itt szerzetes, s a kolostor romokban áll. A hódoltság idején mecsetté alakították, tornya minaret lett. A templom török kori emléke egy mihrab, a mekkai irányba kialakított ovális fallüke, imafülke, valamint a bejáratnál egy kurna, kézműs medence. A hódoltság idején a ferencesek a környékbeli erdőben lévő régi templomot használták, de a törökök engedélyével kis kápolnát is építhettek Bácsban.

A törökök kiűzése után, 1688-ban a boszniai Tuzla melletti Gradovar ferences kolostorának szerzetesei vezetésével sokárok költöztek ide, és elkezdték a helyreállítást. Jó ideig egész Bácskában ez volt az egyetlen templom. 1699-ben szentelték fel Nagyboldogasszony tiszteletére, de a Rákóczi szabadságharcban újra leégett, még a harang is megolvadt. 1711 és 1716 közt állították helyre. 1734 és 1761 között a templom déli oldalán új kolostort építettek, amivel az épület elnyerte mai formáját. A kolostor négy oldalról egy belső udvart zár körbe. A templomot 1764–65-ben kiszélesítették, meghosszabbították és barokk stílusban átalakították. A teljes berendezés is ebből a korból származik. Ugyanakkor téglafalai, tetőzete és kőfaragásos részei archaikus középkori hatást tükröznek.

A Boszniából érkező ferencesek egy csodatevő Mária-kegyképet hoztak magukkal, melyhez azonnal zárandokolni kezdtek a környékbeliek. Háttére relief-szerű. A krónikák szerint egy 1392-ben készült ikonra 1684-ben festettek rá egy Eleusza Istenanya képet. Ezen az ikontípuson a karján ülő Jézus arcaival anyja arcához simul. A kép a templomhoz csatlakozó kis kápolnában, aranyozott keretben van, mellette két oldalról egy-egy rokokó üvegfedélű ereklyetartó függ, amiket egykor a képkeretre szögezték.

A kolostorban számos barokk olajkép látható, köztük legnagyobb a refektóriumban lévő *Utolsó vacsora* kép. A könyvtárban ösnyomtatványok és kézirásos könyvek is találhatóak. Az itt őrzött kolostori krónikák egyebek mellett megemlékeznek az 1732-ben kitört pestisjárványról, az 1771. évi nagy árvízről és egy 1782. év nyarán történt szokatlan sáskajárásról is. A templom a XVIII. század derekáig egyben Bács plébániatemploma is volt. A kolostor később novíciusház lett, 1842-ben a ferencesek elemi iskolát is indítottak.

Trianon után, 1923-ban a zágrábi Szent Cirill és Metód ferences provinciához került. A második világháború után elvették a birtokait, iskolai- és gazdasági épületeit. Jelenleg egyetlen horvát szerzetes szolgálja ki a mintegy ötszáz horvát (sokác) és négyszáz magyar lakost. Az utóbbi években állagmegőrzési munkákat végeztek, de nemzetközi támogatással folyamatban van az épületegyüttes teljes felújítása, kincseinek múzeumi bemutatása.

A középkori **Újlak** a Duna feletti teraszon emelkedő vár körül épült ki. A várat Csák Ugrin vajda építette a XIII. század végén, a XIV. század elején. Védművei még ma is mintegy 800 méter hosszan állnak. A városfalakon belül több temploma is volt.

A ferencesek XVIII. században írt krónikája szájhagyományokra hivatkozva állítja, hogy a ferencesek Szűz Mária templomát és kolostorát is Ugrin emeltette, a XIV. század elején. 1316-ban említik először. Az első templom 21 méter hosszú és 7 és fél méter széles volt. A kolostor a városi erődítésrendszer része volt. A várfal mentén az északkeleti saroktoronyhoz csatlakoztak a rendház helyiségei. 1451-ben a kolostort a helység ura, Újlaki Miklós kérelmére a pápa átadta az obszervánsoknak. A tényleges átadás 1454-ig húzódott. Újlak ekkor Valkó megye legnépesebb városa volt, 3-4 ezer főnyi, zömében magyar lakossággal.

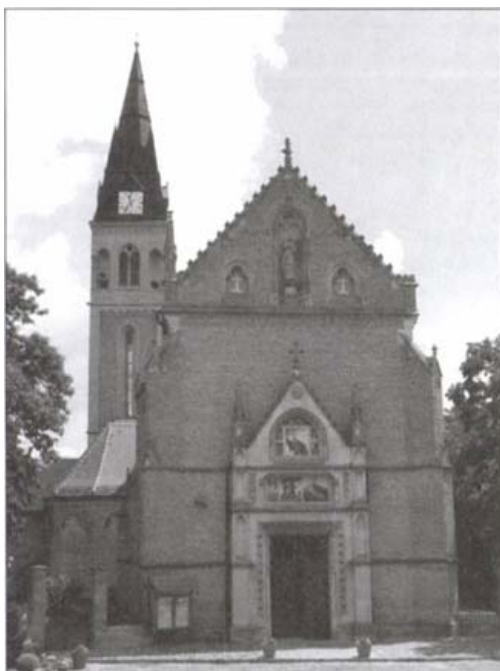
Az 1456-os nándorfehérvári diadal után a pestisjárvány Hunyadi Jánost is utolérte, aki Zimonyba vitette magát. Kapisztrán János haláláig mellette tartózkodott, elbúcsúztatta, de már őt is lát gyötörte. Az öreg szerzetes súlyos betegen, legyengülve még elment Újlakra, hogy felkerje Újlaki Miklóst, álljon Hunyadi helyére. A haldokló Kapisztránt ferences testvérei a kolostorban ápolták, ahol még V. László király is felkereste és saját orvosát rendelte mellé. Itt halt meg október 23-án. Ravatalához hatalmas emberáradat indult Újlakra, hosszú sorokban kígyózott a nép, hogy megérinthesse földi maradványait. Sirjánál számos csodás gyógyulást jegyeztek fel, mindenki szentként tisztelte. Először a kolostor kertjében kapott nyughelyet, koporsóját öt lakattal zárták le, nehogy az ereklyevadászok hozzáférjenek. Újlaki Miklós utasítására később a templom Szent Katalin-kápolnájában helyezték el. Sirja a déli országrészben hamar zárandokhely lett. Újlaki Miklós és Hunyadi Mátyás király is kérte szentté avatásának megindítását. Nem rajtuk múlt, hogy ez csak több mint két évszázaddal később történt meg. Újlaki

Kapisztrán János síremléke az újlaki ferences templomban

1468-ban, minden bizonnyal Kapisztrán sírjának kialakítása során hosszabbította meg a templomot. A hajót az eredetivel azonos hosszúságban megnyújtották, de az új rész valamivel szűkebb lett. Az átépítés után is megőrizte eredeti egyhajós szerkezetét, de hossza mintegy kétszeresére nőtt. Az egész templomot újraboltozták, olyan bordás keresztboltozattal, melynek bordái az oszlopfőkre és konzolokra támaszkodtak. A szent ereklyéit az egyre közeledő törökök elől 1524-ben menekítették el Újlakról. Pontos helyét sajnos ma sem ismerjük. Újlakot még a mohácsi csata előtt, nyolcnapos ostrommal 1526. augusztus 8-án foglalták el a törökök. A hódoltság alatt hatalmas pusztítást élt át a település, a templomot mecsették alakították.

Az 1688. évi felszabadulást követően birtokosa, Odelscalchi Ágost szász herceg boszniai katolikusokat telepített le. Az újlaki kolostor 1757-ben került az újonnan megalapított Kapisztrán Szent János nevét viselő rendtartományba, és a templom is ezt a titulust kapta. A XVIII. században barokk stílusban alakították át a templomot, a hajó barokk boltozatot kapott, s ekkor semmisült meg a középkori faragások nagy része. 1906-ban neogótikus stílusban teljesen felújították. A műemléknek csak néhány eredeti része maradt meg, a hajó egyik oszlopfő-

*Az újlaki ferences templom
(Udvarhelyi Nándor felvételei)*

jén az alapító Ugrin címer, vele átellenben az Újlakiak címere, alatta az 1468-as évszámmal és két, a szentélyből a hajóba áthelyezett feliratos faragott oszlopfő. A templomból 16 faragott homokkő oszlopfőt és gyámkövet szállítottak el Zágrábba, melyek jelenleg a Horvát Történeti Múzeum gyűjteményében találhatók.

A ferences templom egyhajós, sokszögű lezárással. A déli bejárat két oldalán Újlaki Miklós (1417–1477) és fia, Lőrinc (1459–1524) vörös márvány síremléke látható. Újlaki Miklóst, Bosznia királyát páncélban ábrázolták, országalmát tart kezében és lábai alatt oroszlán fekszik, a bátorság és erő szimbóluma. Lőrincet lánzsával és karddal a kezében ábrázolták, lábainál a hűséget jelképező kutya fekszik. A felirat befejezetlen évszáma arra utal, hogy még Újlaki életében készült. A két kölap elkészítése közt fél évszázad telt el. Főoltárán Kapisztrán Szent János XVIII. században készült képe látható, amint a zászlóval a kezében a keresztiesek élén harcol. Az oltár előtt üvegkoporsóban a szent szimbolikus síremléke látható. A szentélyből nyíló kápolnában az oltár fölött a szerzetes halálát ábrázoló festmény, az oldalfalon ismét csak a szent portréja látható.

A XX. század végi szerb-horvát háború miatt Újlak lakói elmenekültek, s csak évek múlva térhettek vissza a városba. Napjainkra a háború sebeit sikerült eltüntetni, Újlak műemlékei kezdik visszanyerni régi fényüket.

Udvarhelyi Nándor

Az „ördöglovas” halála és temetése

Szeifried Zoltán: Gróf Sándor Mór

A Honismeret 2011/6. számában megjelent egy írásom, mely gróf Sándor Mór születéséről szolt.¹ Az alábbi publikációban az „ördöglovas” haláláról és temetéséről – pontosabban temetéseiről –, illetve ezen események forrásairól szeretnék röviden szólni.

A legfrissebb hazai genealógiai szakirodalom szerint Sándor Mór a Bécs melletti Döblingben hunyt el 1878. február 23-án.² Ezzel szemben a legújabb magyar és osztrák életrajzi lexikonok azt állítják, hogy Sándor gróf Bécs városában halt meg.³ A 2010-ben *Legendák lovasa* címmel az „ördöglovasról” megjelent kötetben pedig – gróf Széchenyi István kapesán – az olvasható, hogy „*ugyanúgy Döblingben végzi majd be földi pályafutását, ahogy ő*”.⁴

A fentebb említett ellentmondások miatt tehát kénytelen voltam átlapozni a korabeli bécsi lapokat. A Wiener Zeitung 1878. február 27-i számában meg is találtam az „ördöglovas” gyászírét. E szerint „*Sándor v. Szlawnicza Moriz, Graf, k. k. Kämmerer*” (szlawniczai gróf Sándor Mór császári királyi kamarás) az I. kerületi Seilerstätte 21. szám alatt 1878. február 23-án hunyt el.⁵ Egy másik bécsi lap, a Wiener Sonn- und Montags-Zeitung 1878. február 25-i száma pedig arról számolt be, hogy az elhunyt „*Graf*

¹ Merényi-Metzger Gábor: Hol született az Ördöglovas? In: Honismeret 2011/6. 41–42.

² Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. II. köt. Bp., 1993. 312.; *Szluha Márton*: Árva, Trencsén, Zólyom vármegye nemes családjai. Felvidéki nemes családok. I. köt. Bp., 2006. Sándor családfa, VI. tábla.

³ Új Magyar Életrajzi Lexikon. V. köt. Főszerk.: Markó László. Bp., 2004. 933.; Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. IX. köt. Wien, 1988. 412.

⁴ Legendák lovasa. Jelenetek Buda, Pest, Bécs albumából. Szerk.: Buza Péter. Bp., 2010. 58.

⁵ Wiener Zeitung, 1878. 48. sz. 4.

Sandor” (Sándor gróf) földi maradványait az I. kerületi Seilerstätte 21. szám alatt, február 25-én délután 3 órakor fogják ünnepélyesen beszentelni.⁶

Ezután kiderítettem, hogy a bécsi Seilerstätte az I. kerületi Szent István plébánia (Dompfarre St. Stephan) területéhez tartozott, ezért a Szent István főszékesegyház levéltárában (Archiv der Metropolitan- und Domkirche zu St. Stephan in Wien) folytattam tovább a kutatást, ahol meg is találtam gróf Sándor Móríc német nyelvű halotti anyakönyvi bejegyzését. E dokumentum szerint a bécsi Seilerstätte 21. szám alatt 1878. február 23-án délelőtt 11 órakor, „Progression Paralysem” (előrehaladott bénulás) következtében elhunyt 72 éves, római katolikus vallású „Sándor von Slawnicza, Graf Moritz, k. k. Kämmerer, Wittwe, von Ofen in Ungarn gebürtig” (Szlavniczai gróf Sándor Móríc, császári királyi kamarás, özvegy, magyarországi, budai születésű) holttestét Magyarországra, a bajnai temetőbe szállították el 1878. február 25-én.⁷

Ugyancsak ezeket az adatokat közli „Hochgeboren Herrn Moriz Grafen Sándor von Slawnicza” (méltóságos szlavniczai gróf Sándor Móríc úr) 1878. február 23-án kiadott német nyelvű gyászjelentése is.⁸ Időközben azonban a család – valószínűleg Paulina lánya – másképpen döntött és ezért került sor arra, hogy egy második gyászjelentést is kiadjanak. Ezen az 1878. február 27-én kelt magyar nyelvű nyomtatvány szerint „Méltóságos Szlavniczai Gróf Sándor Móríc Úrnak, Ő Cs. és Ap. Kir. Felségének Aranykulcsos hive, Aranysarkantyús vitéz, a Szász-Weimar hercegi fehér sólyom rend Középkeresztes vitéze, Bajna, Bia és Both magyarhoni uradalmak örökös ura, és Kowalowitz morvaországi birtok tulajdonosának” a „hült tetemei e folyó év Februárius hó 25-én ünnepélyesen beszenteltetvén és egyelőre a bécsi Sz. Mihályról nevezett templom sirboltjában letétetvén, egy később kijelölendő napon fognak Bájnára átvitetni és az ottani családi sirboltban örök nyugalomra ünnepélyesen letétetni.”⁹

A bécsi Seilerstätte 21. számú ház a XIX. század végén

⁶ Wiener Sonn- und Montags-Zeitung, 1878. 16. sz. 3.

⁷ Archiv der Metropolitan- und Domkirche zu St. Stephan in Wien. Sterbebuch der Dompfarre St. Stephan. Tom. XLVI. Fol. 237.

⁸ Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtár (a továbbiakban: OSZK. PéKt). Moritz Grafen Sándor von Slawnicza gyászjelentése (Wien, 1878. február 23).

⁹ OSZK. PéKt. Szlavniczai Gróf Sándor Móríc gyászjelentése (Bécs, 1878. február 27).

Sándor Móric bajnai temetéséről életrajzírója, Lestyán Sándor a következőképpen emlékezett meg: „1878 február 23-án, 73 éves korában az Ördöglovas kilehelte hősi lelkét, mert hősi lélek volt, kétségte-
lenül rendkívüli az emberek között. Három nap mulva temették a bécsi palotából. ... Azok a bécsiek,
akik látványosságot vártak a temetésen, nem láthattak mást, csak a gyász komor fenségét. A látványos-
ság a bicskei [helyesebben a bajnai] temetőnek jutott, március 3-án [helyesebben április 30-án]. Odavit-
ték a koporsót a családi sírboltba, hogy szlavniczai Sándor Móric gróf, cs. és kir. kamarás, aranysar-
kantyús, a weimári nagyhercegi Sólyom-rend vitéze, s a bécsi szépművészeti akadémia tagja az ösök
mellett aludja örök álmát, mint utolsó férfitagja nemzetségének.”¹⁰

Mivel gróf Sándor Móricot Bajnán temették el, ennek megfelelően a halálesete a bajnai római kato-
likus plébánia matrikuláiban – melyek másodpéldányai a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat
Levélárchívában találhatóak – is szerepel. Ezen, magyar nyelvű halotti anyakönyvi bejegyzés szerint az
1878. február 23-án, 73 éves korában, szélhűdés következtében elhunyt Bécs, I. kerület, Seilerstätte 21.
szám alatt, illetve a Bajnán lakó „Gróf Sándor Móricz (: Szlavniczai :)”-ot „Bajnán Apr. 30.”-án temet-
te el Mezey Rudolf plébános.¹¹

Sándor Móric földi maradványait azonban közel másfél évvel később exhumálták és átszállították a
szomszédos Gyarmatpusztára (ma Gyermely község része), az eredetileg 1774-ben emelt, de 1879-ben
sírkápolnává átépített római katolikus kápolnába.¹² Erről az eseményről a patinás Vasárnapi Újság
1879. szeptember 28-ai számában a következőket olvashatjuk: „Sándor Móricz gróf, a már régebben
meghalt ismert főur holttestét f. hó 22-én szállították át a család bajnai [helyesebben gyarmatpusztai]
kriptájába. A beszentelés nagy pompával és fényes egyházi szertartással ment végbe, számos főuri csa-
lád tagjainak jelenlétében.”¹³

Említésre méltó adalék még, hogy ugyancsak ekkor, azaz 1879-ben kerültek a gyarmatpusztai
kriptába az „ördöglovas” feleségének és Leó fiának a földi maradványai is. Hármuk közös, latin nyelvű
sírfelirata – melyet Paulina lánya készítettet – a következőképpen szól:

REQUIESCANT HIC IN PACE DILECTI
MEI IN CHRISTO RESURRECTURI
PATER MEUS:
COMES MAURITIUS SANDOR
DE SZLAVNICZA
NATUS 23 MAYI 1805 ET DENATUS
23 FEBRUARII 1878. STIRPIS SUAE
PERILLUSTRIS ET ULTIMUS
MATER MEA:
COMITISSA LEONTINA SANDOR
NATA PRINCIPESSA
A METTERNICH-WINNEBURG
NATA 18 JUN. 1811. OBIT 17. NOV. 1861.
FRATER MEUS:
COMES LEO SANDOR
DE SZLAVNICZA
NATUS 16 OCT. 1837. OBIT 15 MAYI 1843.
S. E. T. L.

azaz, „Itt nyugszik békében, Krisztusban a föltámadást várva. Édesapám: szlavniczai gróf Sándor Mó-
ric, született 1805. május 23-án és meghalt 1878. február 23-án, családfájának igen tekintélyes és utolsó
tagja. Édesanyám: gróf Sándor Leontina született Metternich-Winnenburg hercegnő, született 1811. jú-
nius 18-án, meghalt 1861. november 17-én. Testvérem: szlavniczai gróf Sándor Leó, született 1837. ok-
tóber 16-án, meghalt 1843. május 15-én. Hiszem, hogy viszontlátlak benneteket.”

Merényi-Metzger Gábor

¹⁰ Lestyán Sándor: Gróf Sándor Móric az Ördöglovas. Bp., 1942. 43–44.

¹¹ Magyar Országos Levéltár. X 2023. A bajnai római katolikus egyház anyakönyveinek mikrofilmmásolatai. XXIII. köt. 1878/66. fsz.

¹² A gyarmatpusztai kápolnáról ld.: Magyar Kastélylexikon. Komárom-Esztergom megye kastélyai és kúriái. Szerk.: Virág Zsolt. Bp., 2003. 53.; Magyarország műemlékjegyzéke. Komárom-Esztergom megye. Szerk.: Bardoly István és Haris Andrea. Bp., 2006. 69.

¹³ Vasárnapi Újság, 1879. 39. sz. 628.

Volt egyszer egy falu: Iharkútnak nevezték

2010-ben a kolontári-devecseri vörösiszap-katasztrófa egyszerre volt természeti és emberi tragédia. Egy év kellett ahhoz, hogy végképp csillapodjon, megszűnjön az a lélektani dráma, amely először teljesen kilátástalanná tette azok életét, jövőjét, akiket közvetlenül érintett a tragédia. Amikor a sajtóban, televíziókban, rádiókban szinte óránként szóltak a hírek, a nyilatkozatok, a segítséget sürgető felhívások, teljes volt az egyetértés abban, hogy ez a katasztrófa nem ismétlődhet meg újra, és minden lehetséges logisztikai, erkölcsi és anyagi támogatást meg kell adni azoknak, akik (csaknem szó szerint) földönfutókká váltak. Szerencsére, hazai és nemzetközi összefogás eredményeként nagyrészt megoldódtak a problémák.

E tragédiának azonban volt egy előzmény-oka, amely harmincegynéhány évvel ezelőtt történt. A helyszín egy bakonyi kis falu, Iharkút volt. Ez az erdők övezte település az Eszterházy-család udogi birtokrészén jött létre a XIX. század elején, amely erdőmunkásoknak: favágóknak, fuvarosoknak adott otthont. Nevét egy bővizű forrásból kiépített kútról és a körülötte lévő ihar-, más néven juhrafákról kapta. A falu lakói (alig százötvenen-kétszázan, kisebb tragédiákat megérve: a két világháború, a német ajkúak részbeni kitelepítése ellenére) viszonylag csendességben éltek, még a termelészövetkezet sem tudott meggyökerezni: csak egy évig működött, mert az erdő szinte a házakig ért. Ez életmód azonban, ha lassan is, de változott: megszűnt az 1873-ban létesült, az akkor még német tannyelvű iskola, az erdei munka mellett egyre többen dolgoztak távoli bányákban, különböző üzemekben, s a fiatalok közül sokan tanultak közép- és felsőfokú iskolákban.

Ez az elzártság (mert a faluba vezetett műút, de tovább már csak erdei úton lehetett menni Bakonyból, Nagytevel és a többi bakonyi falu felé) meg is maradt volna (ma bizonyára egy csendes, gyönyörű üdülőfaluba lenne, mint a szomszédos Némethánya), de a hazai ásványipar nyersanyag-éhsége rávette magát erre a tájra is: bauxitot kerestek. S találtak is, éppen a házak és a kertek alatt, ahol a fehér fém, az alumínium érce alig fél-egy méter mélység után millió tonnaszámra kínálta fel magát a markológépeknek, dömpereknek, a Kamaz szállító-gépkocsiknak. Ekkor 1974-et irtak.

S megkezdődtek a műszaki munkák. Geofizikai mérésekkel behatárolták a bauxit-lelőhelyet, elindultak a kutatófúrások, s egy év múlva már 110 ezer tonna bauxitot vittek a timföldgyárakba. Az itt lakóknak ezzel kezdődött a kálváriájuk, amely 1979-ig, az utolsó lakó elköltöztetéséig tartott. Ez a közel fél évtized maga a pokol volt: az omlasztásos robbantások zaja, a háztetőket is beszakító, égből hulló kövek, a csukott ajtókon és ablakokon át a lakásbelsőket ellepő vörös színű bauxitpor (amely bőven hullott-szállt a falun végigrobogó teherautókról), a félelem, hogy mi lesz velünk – legalább olyan lelki trauma volt, mint amit a kolontáriak és a devecseriek éltek át. Súlyosbította ezt a helyzetet, hogy a költöztetés éveken át tartott. Markológépek döntötték romba a házakat, az iskolát, a falu kis harangját tartó haranglábat, az erdei emberek egykori víznyerő-helye, a forráskút gémjét és kávját, a kerítéseket és a pajtákát, istállókat, ólakat, s lett belőlük meddő a hányók valamelyikében. Teher- és személyautók, lovaskocsik, traktorok vitték az ingóságokat az új otthonok felé. Sajgó szívvel, könnyezve búcsúztak ősök lakhelyétől, saját szülőföldjüktől.

A családokat kártalanították: lakásokat vásárolhattak vagy építhettek más településeken. A legtöbbben Farkasgyepűn telepedtek le, ahol új utca lett a házaikból, amely Iharkútra emlékezve az egykori település nevét kapta. A közel kétszáz éves temető is áldozatul esett: az itt nyugvók is szétszórattak: egy részüket más települések temetőjébe vitték, a legtöbbben a némethányiban kaptak új nyugvóhelyet (egy iharkútnak nevezett részben), s a már nem azonosíthatók ugyanitt közös sírba kerültek.

Ami viszont akkor, s máig elmaradt: a faluközösség kárpótlása. Mert ennek a falunak a lakói is megérdemelnék (akár még napjainkban is, utólag), hogy az egykori lakók erős kollektív emlékezete ében tartásához megeremthessen egy olyan közösségi tér és berendezett épületegyüttes, ahol megőrizhetnék tárgyi emlékeiket, s alkalmas lenne találkozások megtartására. Mert lenne mit így is kárpótolni: nagyrészt társadalmi munkában épült fel az új iskola, ugyanígy a vízvezeték, a villanyhálózat, a bekötőút, s a különböző cégek ide vezényelt munkásait heteken-hónapokon át a családok látták el étellel, lakással.

Ma is fájó emlékek ezek a számukban egyre fogyó egykori lakosoknak. Pedig ők megértették az idő szavát: tudták, hogy az ország gazdasága nem nélkülözheti a bauxitot, de elvárták volna, hogy őket se nélkülözze a haza, s ha már megfosztotta őket falujuktól, méltó emlék maradjon utánuk.

S ha már a „haza” nem gondoskodott erről, hát gondoskodtak ők maguktól. Igaz, már csak jóval később: a kétezres évek elején, amikor egy volt iharkúti születésű lakos, ma már nyugdíjas főerdész, Bakonyi Lajos javaslatára, szervezésében „összeállt a csapat”, hogy jelképekben és találkozásokban újra

Iharkút emlékpark

lis műsorral, tánccal, jó ízű beszélgetésekkel, helytörténeti kiállítással, előadásokkal, köszöntőkkel idézik a múltat, s teszik kellemessé a jelent. Ezeken már nem csak az egykor itt élők, hanem a már máshol született gyermekek, unokák és az új rokonok is részt vesznek, s hazajönnek még a tengeren túlról is, hogy itt emlékezzenek. E találkozók olyan lelki erőről, hagyományörzésről, együvé tartozásról, egyéni és kollektív emlékmegőrzésről tanúskodnak, amelyek máshol így bizonyára nem létezhetnek.

Az egyesület tagjai emlékparkot létesítettek, amelyben ott látható a magmaradt kőrtefa, két emlékereszt, szimbólumokat, évszámokat, jelmondatokat tartalmazó harangláb, egy stilizált gémeskút és pihenőpadok. A találkozókra újságcikkek, rádió- és tévéinterjúk tudósítanak. Két képeslap készült: az egyik az emlékparkot, a másik az emlékművet ábrázolja. Eddig két kötet készült el: az *Iharkúti emléképek*, amely a falu lakói fotóit tartalmazza a faluról, a családtagokról, a különböző munkaalkalmakról, ünnepekről, s más eseményekről, valamint a *Bevezetés Iharkút történetébe*, amelyet majd egy falumonográfia követ. A további kötetek sorában lesz az, amelyik a faluról, lakóiról újságokban, folyóiratokban megjelent írásokat tartalmazza, külön kötet mutatja majd be az iskola történetét, lesz életrajzi lexikon és anyakönyvi adattár, az egykori falu környékének természetrajzát bemutató mű, s megőrkítik az első tíz falutalálkozó történetét is.

Rendeződött az emlékpark körüli terep: a kitermelt meddőközzel betemették a bányagödöröket (néhányik 80–90 méter mély volt), s a felszínt facséméttel ültették be. E reorganizáció révén megszűnt az a tájseb, amelyet több kilométer távolságból is látni lehetett. Egy nyitott tereprész azonban megmaradt, de ez egy másik történet. Ősi Attila ősrégész figyelt fel arra, hogy az egyik bányahomlokfal-réteg olyan őslény-maradványokat tartalmaz, amely a dinoszauruszok korából való. Csapatával évek óta visszajár, hogy feltárja e maradványokat. Iharkút beírta nevét a természettudományba, pontosabban az őslénytörténetbe (a paleozoológiába), ugyanis több olyan maradványt találtak, amelyet új fajként írtak le, s természetesen, a kutató nevezhette el őket, s ezzel a megnevezéssel vonulhattak be a nemzetközi szakirodalomba. Iharkút neve így lett világhírű a paleozoológusok között. Sőt, a geológusok egy olyan egyedi kőzetréteget találtak, amelyet iharkúti formációnak neveztek el.

Több, mint másfél évszázadon át lakták Iharkutat. Egyik nemzedék sem sejtette, hogy milyen kincset őriznek a föld alatt: bauxitot, dinoszaurusz (és más korabeli) őslénymaradványokat és egy ritka kőzetréteget. Mára ezek tették híressé az egykori falu nevét. De a legnagyobb értéknek mégis azokat az embereket kell tartani, akik másfél évszázadot meghaladón itt éltek, dolgoztak, nevelték gyermekeiket, s megteremtették a maguk békés kis világát ebben a Bakony sűrűjében megbújó kis faluban.

Tölgyesi József